

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته تفسیر و علوم قرآن

عنوان:

حیات برزخی شهید از منظر قرآن کریم

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین مصطفی کریمی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد نقیب زاده

دانش پژوه:

امیر حسین شیرازی خرداد ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس و...
از این پایان نامه برای مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی محفوظ بوده،
نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

تقدیم

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى (نمل، ۵۹)

این اثر ناچیز را به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام بخصوص سالار شهیدان امام حسین علیه السلام و حجت ابن الحسن العسکری ارواحنا فداه، انبیاء، علماء، خصوصاً امام خمینی رحمه الله و امام خامنه ای حفظه الله و شهدای والامقام در طول تاریخ به ویژه شهیدان انقلاب اسلامی ایران و دفاع مقدس اهداء می کنم. تحفه ای نارسا به روح بلند پدر شهیدم که در حیات با شکوه برزخی اش، دعاگوی این فرزند کوچک خویش است.

تشکر و سپاس

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ
(سبأ، ۱)

اکنون که به یاری الهی این دوره تحصیلی به پایان رسید، لازم است از همه اساتید و مسئولین و کارمندان مؤسسه امام خمینی ره، علّامه مصباح یزدی حفظه الله، آیه الله رجبی مدیر گروه علوم قرآنی، سپاسگذاری کنم. همچنین از راهنمایی حجه الاسلام و المسلمین استاد کریمی و مشاوره حجه الاسلام و المسلمین دکتر نقیب زاده که تلاش فراوانی را در طول این مدت، برای تدوین پایان نامه انجام دادند کمال تشکر را دارم. از مادر بزرگوار، همسر و فرزندانم نیز که مرا در این امر یاری کرده و دعا گویم بودند، شکر گذارم و از خدای منان برای همه توفیق سعادت و همجواری اهل بیت علیهم السلام و شهدای گرامی را خواستارم.

چکیده

یکی از ارکان اعتقادی ما، ایمان به غیب و عالم قبر و قیامت است. طبق آیات کریمه قرآن، شهداء یعنی کشته شدگان در راه خدا، در بین افرادی که از دنیا رفته اند، از جایگاه ویژه ای برخوردار هستند. قرآن کریم، شهیدان گرانقدر را زنده و بهره مند از روزی الهی می داند. مسأله مطرح در این باره ویژگیهای حیات شهیدان در برزخ و نوع روزی آنها در عالم برزخ است و اینکه شهید دارای کمال و آگاهی هست یا خیر و پیامد های تأکید قرآن کریم به این حیات، چیست. این پژوهش کوشش می کند تا پاسخ صحیحی به این پرسش ها از منظر قرآن کریم بدهد. مشخصه تحقیق، تفسیر موضوعی و بررسی تفصیلی تمام ویژگیهای حیات برزخی شهیدان از دیدگاه قرآن کریم است.

در قرآن کریم، حیات برزخی، رزق مادی و رزق های معنوی شهید که عبارتند از: ورود به بهشت، هدایت، شفاعت، آمرزش گناهان و شادمانی مطرح شده است. همچنین آگاهی های ویژه: علم به وصف بهشت، آگاهی از وضعیت دیگران و اکرام به خود آمده است و کمال های: صداقت عملی، نیکی، رهبری بهشتیان، رستگاری، شهادت و همراهی انبیاء نیز، اشاره شده است. از جمله پیامد های تأکید قرآن کریم به حیات شهید، آخرت طلبی، ایثارگری و ظلم ستیزی است که به آن پرداخته می شود.

کلمات کلیدی: قرآن کریم، حیات برزخی، شهید، آگاهی و کمال .

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۳
۱. بیان مسأله.....	۴
۲. پیشینه تحقیق.....	۴
۳. ضرورت تحقیق.....	۵
۴. اهداف تحقیق.....	۵
۵. سؤالات تحقیق.....	۵
۵-۱. سؤال اصلی.....	۵
۵-۲. سؤالات فرعی.....	۵
۶. فرضیه ها.....	۶
۷. روش تحقیق.....	۶
۸. مفهوم شناسی.....	۷
۸-۱. مفهوم شهید.....	۷
۸-۱-۱ مفهوم لغوی شهید.....	۷

- ۸-۱-۲. کاربردهای شهید در قرآن ۸
- الف) یاور ۸
- ب) شاهد و گواه ۸
- الف/۱. خدای متعال ۱۱
- الف/۲. پیامبران و امامان علیهم السلام ۱۲
- ج) فرشتگان ۱۴
- د) اعضای بدن انسان ۱۵
- ه) مکان ۱۶
- و) زمان ۱۶
- ۱-۲-۳. کشته شده در راه خدای متعال ۱۷
- ۱-۳-۳. مفهوم اصطلاحی شهید ۱۸
- ۱-۳-۱. مؤمن به قرآن و محبّ اهل بیت علیهم السلام ۲۰
- ۲-۳-۱. دانش آموز ۲۰
- ۳-۳-۱. دفاع کننده از حق خود ۲۱
- ۴-۳-۱. محافظت کننده از خانواده ۲۱
- ۵-۳-۱. حفظ کننده مال و جان ۲۲
- ۶-۳-۱. زن باردار ۲۲
- ۴-۱. علّت نام گذاری شهید ۲۳

۲۳	۱-۴-۱. زنده بودن.....
۲۳	۲-۴-۱. گواه بودن.....
۲۴	۳-۴-۱. مشاهده کننده پاداش های الهی.....
۲۵	۴-۴-۱. ناظر وجه خدای متعال بودن.....
۲۶	۵-۴-۱. حضور گواهان هنگام جان دادن.....
۲۷	۲-۸. مفهوم حیات برزخی.....
۲۷	۱-۲. مفهوم حیات.....
۲۷	۲-۱-۱. مفهوم لغوی حیات.....
۲۸	۲-۱-۲. مفهوم اصطلاحی حیات.....
۲۸	۳-۱-۲. کاربرد قرآنی.....
۲۸	الف) حیات نباتی.....
۲۹	ب) حیات حیوانی.....
۳۰	ج) حیات معنوی یا عقلی:.....
۳۱	د) حیات برزخی.....
۳۱	هـ) حیات اخروی.....
۳۲	و) حیات خدای سبحان.....
۳۴	۲-۲. مفهوم برزخ.....
۳۴	۱-۲-۲. معنای لغوی برزخ.....

۳۵	۲-۲-۲. معنای اصطلاحی برزخ.....
۳۷	۳-۲-۲. کاربرد قرآنی.....
۳۷	الف) حایل.....
۳۷	ب) جهان بین دنیا و آخرت.....
۳۸	۲-۲. حیات برزخی در قرآن.....
۴۷	۳-۸. حیات برتر برزخی شهید و آثار آن.....
۴۹	فصل دوم: رزق برزخی شهید.....
۵۰	۱. مفهوم رزق.....
۵۰	۱-۱. مفهوم لغوی رزق.....
۵۰	۲-۱. کاربرد قرآنی رزق.....
۵۱	۱-۲-۱. غذای بدن.....
۵۱	۲-۲-۱. بخشش دایمی.....
۵۵	۳-۲-۱. بهره و نصیب.....
۵۶	۲. رزق مادی شهید.....
۶۰	۳. تفاوت روزی شهید با دیگران.....
۶۲	۴. رزق معنوی شهید.....
۶۳	۵. انواع رزق معنوی شهید.....
۶۴	۱-۵. ورود به بهشت.....

۶۵	۲-۵. نصرت و هدایت
۶۶	۳-۵. شفاعت
۶۶	۴-۵. آمرزش گناهان
۶۷	۵-۵. شادمانی
۶۹	فصل سوم: نوع و موارد آگاهی شهید در عالم برزخ
۷۰	۱. نوع آگاهی شهید در برزخ
۷۷	۲. موارد آگاهی
۷۷	۲-۱. عالم به وصف بهشت قبل از ورود به آن
۷۸	۲-۲. آگاه از وضعیت دیگران
۷۸	۲-۲-۱. مجاهدین
۷۹	۲-۲-۲. خانواده
۷۹	۲-۳. اکرام
۸۰	۲-۳-۱. هدایت
۸۰	۲-۳-۲. نیل به آرزو
۸۱	۲-۳-۳. سلام
۸۲	۲-۴. شادی
۸۳	۲-۵. امنیت
۸۵	۲-۶. بشارت گرفتن

- ۸۵ ۱-۶-۲. رحمت
- ۸۶ ۲-۶-۲. رضوان
- ۸۶ ۳-۶-۲. بهشت
- ۸۷ ۷-۲. غفران الهی
- ۸۷ ۸-۲. حفظ اعمال
- ۸۹ فصل چهارم: کمال شهید در عالم برزخ
- ۹۰ ۱. مراتب کمال شهید
- ۹۰ ۱-۱. صداقت عملی
- ۹۱ ۲-۱. برّ و نیکی
- ۹۱ ۳-۱. رهبری بهشتیان
- ۹۲ ۴-۱. والاترین درجه و رستگاری
- ۹۳ ۵-۱. شهد شهادت
- ۹۳ ۶-۱. همراهی با انبیاء
- ۹۷ فصل پنجم: پیامد های تأکید قرآن بر حیات برزخی شهیدان
- ۹۸ ۱. معاد باوری و آخرت طلبی
- ۹۸ ۱-۱ اهمیت معاد باوری
- ۱۰۰ ۲-۱. چگونگی اثر گذاری یادکرد حیات شهید بر آخرت طلبی
- ۱۰۳ ۲. ایثارگری و شهادت طلبی

۱-۲. ضرورت و آثار شهادت طلبی.....	۱۰۳
۲-۲. نقش یادکرد حیات شهیدان در ایجاد روحیه شهادت طلبی.....	۱۰۵
۳-۲. چگونگی اثر گذاری یادکرد حیات شهیدان در ایجاد ایثارگری.....	۱۰۷
۳. ظلم ستیزی.....	۱۱۰
۱-۳. اهمیت ظلم ستیزی.....	۱۱۰
۲-۳. رابطه باور به حیات برزخی شهید با ظلم ستیزی.....	۱۱۱
خاتمه.....	۱۱۴
فهرست منابع.....	۱۱۵

پیشگفتار

بسم رب الشهداء و الصديقين

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ... حَمْدًا نَسْعُدُ بِهِ فِي السُّعْدَاءِ مِنْ أَوْلِيَائِهِ، وَنَصِيرُ بِهِ فِي نَظْمِ الشُّهَدَاءِ بِسُيُوفِ أَعْدَائِهِ، إِنَّهُ وَلِيُّ حَمِيدٍ
(دعای اوّل صحیفه سجّادیّه، ص ۳۲)

امام خمینی (رحمه الله) می فرمایند: «اگر نبود برای شهدا در راه حق مگر این آیه کریمه «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ» آل عمران، ۱۶۹) در معرفی مقام بلند پایه شهدا کافی بود عزیزانی که در راه حفظ اسلام و کشور اسلامی بزرگترین سرمایه خود را در طَبَقِ اخلاص تقدیم خداوند متعال کردند.

در این آیه کریمه بحث از زندگی پس از حیات دنیا نیست که در آن عالم همه مخلوقات دارای نفس انسانی به اختلاف مراتب از زندگی حیوانی و مادون حیوانی تا زندگی انسانی و مافوق آن زنده هستند. بلکه شرف بزرگ شهدا در راه حق، حیات «عند الرب» و ورود در ضیافت الله است. این حیات ضیافت را با قلم های شکسته ای مثل قلم من نمی توان توصیف و تحلیل کرد. این حیات و این روزی غیر از زندگی در بهشت و روزی در آن است. این لقاء الله و ضیافت الله است.

آیا این همان نیست که برای صاحبان نفس مطمئنه وارد است: «فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي» فجر، ۳۰- ۲۹) که فرد بارز آن سید شهیدان امام حسین «علیه السلام» است. چه مژده ای بالاتر برای شهیدان در راه مرام حسین «علیه السلام» که در جنتی که آن بزرگوار وارد می شود و در ضیافتی که حاضرند به این شهیدان اجازه دخول دهند که غیر از ضیافتهای بهشتی است.»

شهادت بهترین کرامتی است که نصیب دوستان خدای متعال می شود. شهادت پایان بخشیدن به زندگی مادی برای دفاع از ارزش های والای انسانی و حرکت به سمت جایگاه رفیع شهود حق است. شهید با شهادت، مقامی بس ارزشمند پیدا کرده و مورد مغفرت و رحمت بی حد الهی قرار می گیرد. شهادت نشانه ی رسیدن به حیات حقیقی در عالم برزخ و روزی خوردن در جوار رب است. شهادت دریچه ی برای آگاهی از حقایق و علوم الهی است. شهید نزدیک ترین راه را برای ملاقات با پروردگار و وصال محبوب انتخاب می کند و به کمال واقعی می رسد. از این رو شهادت بزرگ ترین آرزوی اولیای الهی و اصحاب خاصّ آنان بوده است که در مواقع مختلف در قالب دعا از خدای سبحان، توفیق شهادت را خواستار شده اند.

گسترش فرهنگ شهادت طلبی در جامعه و ترویج آن در بین مردم به خصوص نسل جوان باعث تثبیت پایه های اعتقادی و اسلامی می شود. با تقویت آخرت طلبی نیز، ایثارگری، ظلم ستیزی و محافظت از نظام اسلامی و ارزش های دینی پر رنگتر می شود. بنابراین بر همه ما لازم است تا از خون شهدا پاسداری کرده و یاد آنان را همواره زنده نگه داریم.

آن چه پیش روی دارید گفتاری است پیرامون حیات برزخی شهیدان از دیدگاه قرآن کریم، امیدواریم این کوشش ناچیز گامی باشد در جهت شناخت فرهنگ شهادت و فراگیر کردن روحیه ی شهادت طلبی در جوامع اسلامی انشاء الله.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

- ❑ بیان مسئله
- ❑ پیشینه تحقیق
- ❑ ضرورت تحقیق
- ❑ اهداف تحقیق
- ❑ سؤالات تحقیق
- ❑ فرضیه ها
- ❑ روش تحقیق
- ❑ مفهوم شناسی

کلیات

۱. بیان مسأله

یکی از مفاهیمی که در قرآن کریم زیاد به کار رفته، واژه «شهید» و «شهداء» است. طبق معارف متعالی اسلام، شهداء یعنی کشته شدگان در راه خدا، در بین کسانی که دنیا را ترک کرده اند از جایگاه ویژه ای بر خوردار هستند. با دقت در آیات قرآن کریم، روشن می شود که از میان مردگان، شهیدان راه حق زنده و بهره مند از روزی الهی هستند. مسأله ای که در این باره مطرح می شود این است که، حیات شهیدان در برزخ و نوع روزی که آنها در برزخ دارند، چگونه است و اینکه شهید دارای تکامل و آگاهی و تأثیر در دنیا است یا خیر و پیامد های تأکید قرآن کریم به این حیات، چیست.

این تحقیق کوشش می کند تا پاسخ صحیحی به این پرسش ها از منظر قرآن کریم بدهد. محدوده تحقیق، پرداختن به مسایل مطرح شده است. و مباحث روایی نیز در حد روایات ذیل آیات که به گونه ای تفسیر روایی به شمار می رود پرداخته خواهد شد. مشخصه تحقیق، تفسیر موضوعی و بررسی تفصیلی تمام ویژگیهای حیات برزخی شهیدان از دیدگاه قرآن کریم است.

۲. پیشینه تحقیق

بعد از نزول آیات مربوط به شهداء، مسأله حیات برزخی ایشان، میان مفسران و علمای اسلامی مطرح بوده است؛ اما تحقیق مستقلی در این باره یافت نشد که به دیدگاه قرآن کریم در این مسأله از زوایای مختلف پرداخته و دیدگاه ها و شواهد و ادله آن را به تفصیل طرح و نقد کرده باشد. بخشی از این مسأله در ضمن مباحث پاره ای از منابع آمده است، از جمله :

۱. سید محمد حسین، طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۱۷ق؛ در ج ۱، ص ۳۴۵ و ج ۴، ص ۶۰، معنای شهید در قرآن کریم، چگونگی حیات و رزق شهیدان مباحثی مطرح شده است.

۲. سید محمد حسین، حسینی طهرانی، معاد شناسی، تهران، حکمت ۱۳۶۰ ش؛ در ج ۲، ص ۲۳۳، به نوع روزی شهیدان اشاره شده است.
۳. علی محمد، قاسمی، برزخ در آینه آیات و روایات، قم، مؤسسه امام خمینی (ره) ۱۳۸۴ ش؛ در این کتاب برای اثبات حیات برزخی به آیات مربوط به حیات برزخی شهیدان استناد شده است.
۴. میثم موسایی، حیات شهید، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹ ش. این کتاب بیشتر به بحث شهید و شهادت در قرآن کریم پرداخته است و به اجمال، حیات و روزی شهیدان مطرح شده است.

۳. ضرورت تحقیق

شهیدان والا مقام در فرهنگ اسلامی از جایگاه بالایی برخوردارند. قرآن کریم نیز آنها را دارای حیات ویژه و روزی الهی می داند، از این رو بررسی ویژگی حیات آن سعادت یافتگان به عنوان یک واقعه ای که قرآن کریم از آن خبر می دهد و تأثیری که باور به آن می تواند در رفتار افراد جامعه داشته باشد، ضروری است؛ چرا که قرآن کریم سخن الهی و آگاه به شهود و نهان بوده و هرچه گوید حق است. با توجه به نبودن تحقیق لازم و کافی در این موضوع، پژوهش حاضر ضرورت می یابد.

۴. اهداف تحقیق

اهداف این تحقیق آن است که:

- اولاً، بررسی حیات برزخی شهید از نگاه قرآن کریم به صورت نظریه پردازی و تفسیر موضوعی
- ثانیاً، ارایه تصویری روشن از زندگی متعالی شهیدان گرامی در برزخ ایمان
- ثالثاً، تقویت باور به شهادت و تکریم شهداء

۵. سوالات تحقیق

۵-۱. سؤال اصلی

دیدگاه قرآن کریم درباره حیات برزخی شهیدان، چیست ؟

طبق آیات قرآن، شهداء بعد از شهادت حیات واقعی و کامل تری نسبت به زندگی دنیوی دارند و بهره مند از روزی الهی و معرفت برتری نسبت به حیات برزخی دیگران هستند.

۵-۲. سوالات فرعی

۱. مراد از شهید و حیات او از نگاه قرآن چیست ؟

شهید یعنی کسی که در راه خدای متعال کشته شده است. حیات ویژه شهید، برخورداری از زندگی و فعل و شعور و لوازم آن مثل روزی خوردن و شاد شدن است.

۲. روزی شهیدان در برزخ چیست؟

روزی شهیدان شامل رزق معنوی و مادی است یعنی مغفرت، کرامت، یقین و فرحی بیشتر از دیگران بدست می آورند.

۳. شهداء از چه نوع آگاهی های ویژه ای در برزخ برخوردارند؟

با توجه به قرب حقیقی شهیدان، علم شهودی و گواهی آنها از مؤمنین دیگر کاملتر است.

۴. آیا تکامل برای شهداء در برزخ وجود دارد؟

شهداء بخاطر هدایت ویژه کمال برتری دارند.

۵. پیامد تأکید قرآن کریم به حیات برزخی شهیدان چیست؟

باور به حیات ویژه شهید و آثار آن، توجه به آخرت، ایثارگری و ظلم ستیزی را در مردم تقویت می کند.

۶. فرضیه ها

الف. شهید یعنی کسی که در راه خدا کشته شده و دارای حیات ویژه و برخورداری از فعل و شعور و لوازم آن مثل روزی خوردن و شاد شدن است.

ب. روزی شهیدان هم مادی و هم معنوی است. رزق معنوی مانند شادمانی که مخصوص آنها و از دیگران بیشتر است.

ج. شهیدان با قرب حقیقی به خدای متعال، به علم شهودی می رسند و دارای آگاهی کاملتری نسبت به مؤمنین دیگر هستند.

د. شهداء به جهت موارد مختلفی مانند رستگاری، از کمال برتری برخوردار هستند.

ه. از موارد پیامد های تأکید به حیات ویژه شهید در قرآن کریم، تقویت توجه به آخرت، ایثارگری و ظلم ستیزی در مردم است.

۷. روش تحقیق

تحقیق حاضر با مراجعه به آیات قرآن کریم و تفاسیر به عنوان منابع اصلی آغاز می شود و سپس کتب، مقالات، پایان نامه ها و نرم افزارهای اسلامی است. در ادامه پردازش اطلاعات و پاسخ به پرسشهای پژوهش که در

مفهوم شناسی توصیفی و در بقیه محورها، توصیفی - تحلیلی است. جمع آوری مطالب، به صورت مطالعه کتابخانه ای و با ابزار فیش برداری است.

۸. مفهوم شناسی

در یک تحقیق علمی روشن کردن معنای واژه های کلیدی اهمیت زیادی دارد چون برخی واژه ها دارای معانی و کاربردها و مصادیق مختلفی هستند از این رو لازم است مشخص شود کدام معنا یا کدام کاربرد، مورد نظر است تا از اشتباه مفهومی جلوگیری شود.

با عنایت به این که مفهوم شناسی حجم قابل توجه از پایان نامه را به خود اختصاص داده است، این عنوان را خارج از کلیات در فصل جداگانه بررسی می کنیم.

۸-۱. مفهوم شهید

واژه شهید، اصلی ترین مفهوم عنوان پایان نامه بوده و لازم است مفهوم آن به طور دقیق شناسایی شود. برای این کار این واژه را از نظر لغوی، کاربرد قرآنی و اصطلاحی بررسی می کنیم.

۸-۱-۱ مفهوم لغوی شهید

اصل کلمه شهید، از «شَهِد» گرفته شده است و دلالت بر حضور و علم و اعلام می کند.^۱ شهید بر وزن فاعیل، صفت مشبیه برای مبالغه در فاعل است و شهید به دلیل حضور، می بیند و عالم است و می تواند آن را برای دیگران بازگو کند. به کسی که کشته شده و شهادت نصیب او شود، شهید می گویند،^۲ همچنین شهید از نام های خدای متعال است و به این جهت بر حضرتش اطلاق می شود که حاضر است و چیزی از علم او، مخفی نمی ماند و روزی شهادت خویش را، اظهار می کند و از وجود همه چیز بدون نیاز به غیر، آگاهی ذاتی دارد. پس شهادت اخص از علم است چون علیم به عالم مطلق و بدون قید، خیبر به عالم نسبت به معلومات باطنی و

۱. احمد بن فارس، مقایس اللغة، ج ۳، ص ۲۲۱.

۲. خلیل بن احمد، العین، ج ۳، ص ۳۹۸، (و الشهادة أن تقول: استشهد فلان فهو شهيد).

شهید به آگاه از امور ظاهری گفته می‌شود.^۱

۸-۱-۲. کاربردهای شهید در قرآن

از ماده «شَهِد» کلمات «شهید»، «شاهد» و به صورت جمع واژه های «اشهاد» و «شهداء» در قرآن کریم ۶۰ بار ذکر شده است. قرآن کریم کلمه «شهید» یا «شهداء» را در چند معنا آورده است:^۲

الف) یاور

شهید در این کاربرد یعنی کسی که حضورش مهم بوده و یار شخص به حساب می‌آید، یکی از آیاتی که کلمه شهید به این معنی گرفته شده است آیه کریمه ذیل است:

«وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، (بقره، ۲۳) و اگر در آنچه بر بنده خود نازل کرده ایم شک دارید، پس - اگر راست می‌گویید - سوره‌ای مانند آن بیاورید و یاران خود را - غیر خدا - فرا خوانید.» در اینجا مراد از یاران می‌تواند بتها، شیاطین و انصار دانشمند و ادیب باشد. معنای شریک با توجه به کلمه «وادعوا» که به معنای استغاثة و کمک طلبیدن است، از آیه شریفه به دست می‌آید و از معانی دیگر بهتر است.^۳

ب) شاهد و گواه

در این کاربرد شهید بر فردی اطلاق می‌شود که بیننده یا شنونده امری بوده و در صورت نیاز برای گواهی دادن از او دعوت می‌شود یعنی ابتدا به معنای تحمّل شهادت بوده و سپس در ادای آن هم استعمال شده است.^۴ چون شهادت، حضور با مشاهده عینی با چشم ظاهری است، بنابراین شهید به معنای گواه، معنی حضور را نیز می‌رساند مانند آیه شریفه ذیل که در باره ادعای تحریم گوشت حیوانات توسط مشرکین است، در حالیکه گفتار

۱. اسمعیل جوهری، الصحاح، ج ۲، ص ۴۹۴. محمد بن منظور، لسان العرب، ج ۳، ص ۲۳۸.

۲. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۶۵؛ حبیب تفسیری، وجوه قرآن، ص ۱۴۶.

۳. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۱۵۸؛ فخرالدین رازی، مفاتیح الغیب، ج ۲، ص ۳۵۰؛ یا انعام، ۱۵۰.

۴. سید محمد حسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۱۱۳.

آنان نه از راه عقل و وحی بود و نه حضور هنگام نزول این دستور خدای متعال. قرآن کریم می‌فرماید: «وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ الذِّكْرَيْنِ حَرَّمَ أُمُّ الْإِنثَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْإِنثَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْنَاهُ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ، (انعام، ۱۴۴) و از شتر دو، و از گاو دو. بگو: «آیا [خدا] نرها [ی آنها] را حرام کرده یا ماده‌ها را؟ یا آنچه را که رحم آن دو ماده در بر گرفته است؟ آیا وقتی خداوند شما را به این [تحریم] سفارش کرد حاضر بودید؟» پس کیست ستمکارتر از آن کس که بر خدا دروغ بدد، تا از روی نادانی، مردم را گمراه کند؟ آری، خدا گروه ستمکاران را راهنمایی نمی‌کند.»

از آنجایی که مشاهده سبب علم و آگاهی است، علم ناشی از حس، از شهادت قصد می‌شود مانند در اختیار قرار داشتن کتب آسمانی و دیدن آنها و در نتیجه آگاه شدن مسیحیان و یهودیان از متن آن است. قرآن کریم می‌فرماید: «وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ يَأْهَلُ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ يَأْهَلُ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ، (آل عمران، ۷۱-۶۹) گروهی از اهل کتاب آرزو می‌کنند کاش شما را گمراه می‌کردند، در صورتی که جز خودشان [کسی] را گمراه نمی‌کنند و نمی‌فهمند. ای اهل کتاب، چرا به آیات خدا کفر می‌ورزید با آنکه خود [به درستی آن] گواهی می‌دهید؟ ای اهل کتاب، چرا حق را به باطل درمی‌آمیزید و حقیقت را کتمان می‌کنید، با اینکه خود می‌دانید؟» آنان با آنکه علائم نبوت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را در تورات و انجیل می‌بینند و علم یقینی پیدا می‌کنند، باز انکار می‌کنند.^۱

کاربرد قرآنی شهادت، گاه در گواهی دادن در عالم ذر به کار رفته است: «وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ (اعراف، ۱۷۲) و هنگامی را که پروردگارت از پشت فرزندان آدم، ذریه آنان را برگرفت و ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شما نیستیم؟ گفتند: «چرا، گواهی دادیم» تا مبادا روز قیامت بگویید ما از این [امر] غافل بودیم» خداوند، یگانگی خویش را در فطرت انسان‌ها قرار داده و هر فردی به نوعی ربوبیت و وحدانیت

خدای متعال را می یابد و بر آن گواه است.

و زمانی گواهی دادن در دنیا را مطرح می کند، مانند آیه شریفه: «وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (نور، ۴) و کسانی که نسبت زنا به زنان شوهردار می دهند، سپس چهار گواه نمی آورند، هشتاد تازیانه به آنان بزنید، و هیچگاه شهادتی از آنها نپذیرید، و اینانند که خود فاسقند.» آیه شریفه در مورد قذف است که از نظر حکم قضایی باید چهار شاهد برای اثبات آن آورده شود.^۱

آیه کریمه دیگر، شهادت الهی در دنیا را در باره افراد دورو ذکر می کند: «إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ» (منافقین، ۱) چون منافقان نزد تو آیند گویند: «گواهی می دهیم که تو واقعاً پیامبر خدایی.» و خدا [هم] می داند که تو واقعاً پیامبر او هستی، و خدا گواهی می دهد که مردم دوچهره سخت دروغگویند.» شأن نزول آیه در مورد عبد الله بن ابی و یاران او است که از منافقان بودند.^۲

در مواردی نیز قرآن کریم اشاره به گواهان در محکمه قیامت دارد: «وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ» (نحل، ۸۹) و [به یاد آور] روزی را که در هر امتی گواهی از خودشان برایشان برانگیزیم، و تو را [هم] بر این [امت] گواه آوریم.» در مشهد قیامت، ابتدا از انبیاء الهی خواسته می شود به آنچه در دنیا با اقوامشان واقع شده مانند تبلیغ و تکذیب گواهی دهند.^۳ در آیه شریفه دیگر می فرماید: «يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّبْنَاهُمْ حَيَاةَ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ» (انعام، ۱۳۰) ای گروه جن و انس، آیا از میان شما فرستادگانی برای شما نیامدند که آیات مرا بر شما بخوانند و از دیدار این روزتان به شما هشدار دهند؟ گفتند: ما به زیان خود گواهی دهیم. [که آری، آمدند] و زندگی دنیا فریشتان داد، و بر ضد خود گواهی دادند که آنان کافر بوده اند.» آیه کریمه می فرماید آنان اقرار به کفر خود کردند که از موارد گواهی بر علیه

۱. محمد بن جریر طبری، جامع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، ص ۶۷.

۲. سید محمود آلوسی، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، ج ۱۴، ص ۳۰۳.

۳. سید قطب، فی ظلال القرآن، ج ۴، ص ۲۱۸۸.

خویش است.^۱

قرآن کریم شهید را به معنی گواه در مصادیق متعدد آورده است:

الف/۱. خدای متعال

خدای متعال دارای حیات، حضور و نظارت دائمی است. قرآن کریم هم شهید را در مورد باری تعالی به کار برده و می فرماید: « وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ قُلْ أَىُّ شَىءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَ أَوْحَىٰ إِلَىٰ هَذَا الْقُرْآنِ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَ نُنْكَمُ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَ إِنِّى بَرِىءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ، (انعام، ۱۹-۱۸) و اوست که بر بندگان خویش چیره است، و اوست حکیم آگاه. بگو: «گواهی چه کسی از همه برتر است؟» بگو: «خدا میان من و شما گواه است. و این قرآن به من وحی شده تا به وسیله آن، شما و هر کس را [که این پیام به او] برسد، هشدار دهم. آیا واقعاً شما گواهی می دهید که در جنب خدا، خدایان دیگری است؟» بگو: «من گواهی نمی دهم.» بگو: «او تنها معبودی یگانه است، و بی تردید، من از آنچه شریک [او] قرار می دهید بیزارم.»

این گواهی هم تحمل آن از طریق مشاهده و هم ادا را شامل است، چون تحمل و ادای شهادت مخصوصاً تحمل آن، با اختلاف درک و فراموشی افراد، فرق می کند و خدای سبحان از همه حوادث جهان و کردار بندگان آگاه است،^۲ بنابراین گواهی الهی به تنهایی کفایت می کند. در آیه شریفه دیگر می فرماید: « سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىءٍ شَهِيدٌ، أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِئَةٍ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَّا إِنَّهُ بِكُلِّ شَىءٍ مُّحِيطٌ (فصلت، ۵۴-۵۳) به زودی نشانه های خود را در افقها [ی گوناگون] و در دلهایشان بدیشان خواهیم نمود، تا برایشان روشن گردد که او خود حق است. آیا کافی نیست که پروردگارت خود شاهد هر چیزی است. آری، آنان در لقای پروردگارشان تردید دارند. آگاه باش که مسلماً او به هر چیزی احاطه دارد.»

در آیه دیگر از قرآن کریم شهادت فرد دیگری در کنار شهادت خدای متعال نیز آورده شده است: « وَ يَقُولُ

۱. فخرالدین رازی، همان، ج ۱۳، ص ۱۵۲.

۲. سید محمد حسین طباطبائی، همان، ج ۷، ص ۳۷.